

ANİMA-ANİMUS KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE ÖMER SEYFETTİN'İN YALNIZ EFE HİKÂYESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Mehmet YILMAZ*

ÖZET

Carl G. Jung, insanlarda kolektif bilinçdışını meydana getiren atalardan kalma imajlar bütünü olduğunu savunur. Buna dayalı olarak da erkekteki kolektif bilinçaltında var olan dişiye “*anima*” kavramıyla izah etmeye çalışır. *Anima*, erkeğin ruhundaki belli belirsiz duygular, huylar, sezgiler, akıldışı olana karşı duyarlık, kişisel sevgi yetisi, doğa sevgisi, en önemli olarak da bilinçdışını algılama yetisi gibi bütün dişil psikolojik eğilimlerin kişileşmesidir. *Animus* ise, kadındaki erkek olarak bilinir ve kadınlardaki erotik fanteziler ya da yönelişlerden çok “kutsal” inançlar olarak ortaya çıkar. Bu kendini yüksek sesle, enerjik olarak dışa vurduğunda kadının eril yanı kolaylıkla tanınabilir.

Ömer Seyfettin, Yunanlıların İzmir’e girmesi üzerine, memleketi saran matem havasının tesirinde kalmış, umudunu yitirmiş halka ve sanatçılara, dağa çıkan kız kahraman “Yalnız Efe” kişiliğinde Türk halkının direnme gücünü göstermek istemiştir. Nitekim eserini İzmir işgalinden otuz beş gün sonra yayımlamaya başlar.

Bu çalışmada Türk destanlarındaki savaşçı kadın figüründen de yararlanılarak hikâye kahramanı, sözü edilen kavramlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anima, Animus, Ömer Seyfettin, Savaşçı Kadın Figürü, Yalnız Efe.

AN EVALUATION ON THE STORY OF ÖMER SEYFETTİN'S YALNIZ EFE WITHIN THE FRAMEWORK OF ANIMA AND ANIMUS

ABSTRACT

The anima and animus in Carl Jung's school of analytical psychology, are the two primary anthropomorphic archetypes of the unconscious mind, as opposed to both the theriomorphic and inferior-function of the shadow archetypes, as well as the abstract symbol sets that formulate the archetype of the Self. The anima and animus are described by Jung as elements of his theory of the collective unconscious, a domain of the unconscious that transcends the personal psyche. In the unconscious of the male, it finds expression as a feminine inner personality: anima; equivalently, in the unconscious of the female it is expressed as a masculine inner personality: animus.

¹ Bu çalışma, Kocaeli Üniversitesi tarafından 11/12/13 Nisan 2011 tarihleri arasında düzenlenen “Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Yeni Lisan Hareketi Uluslar arası Sempozyumu”nda sunulan bildirinin değiştirilip geliştirilen biçimidir.

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Ü. Muallim Rifat Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. El-mek: mehmetyilmaz27@yahoo.com.tr

The anima (animus) can be identified as the totality of the unconscious feminine psychological qualities that a male possesses; or the masculine ones possessed by the female. It is an archetype of the collective unconscious and not an aggregate of father or mother, brothers, sisters, aunts, uncles or teachers, though these aspects of the personal unconscious

Ömer Seyfettin has written this story after the occupation of İzmir by Greeks. He has wanted to demonstrate the power of Turkish people in this story. We evaluated in this paper, Turkish epic women hero figure in the context of concepts mentioned.

Key Words: Anima, Animus, Ömer Seyfettin, Women Worrier, Yalnız Efe.

0. Giriş

Türk hikâyeciliğinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Ömer Seyfettin 11 Mart 1884'te (Rûmî 28 Şubat 1299) Balıkesir'in Gönen ilçesinde (Cunbur 1992:1) doğmuştur. Baba tarafından soyunun "Dağıstanlı, Kafkasyalı veya Kafkasyalı Türk olduğu" (Mert 2004:11) yönünde değişik görüşler mevcuttur. Çerkez asıllı olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır (Cunbur 1992:1). Ömer Seyfettin, Kaşığı hikâyesinde, gerçek babasının mizacıyla ilgili olabilecek bazı ipuçlarını verir: "Babam pek sertti. Bir bakışından ödümüz kopardı." (Ömer Seyfettin 2009:133). Anne tarafından soyu İsfendiyar oğullarına dayanır. Annesi Fatma Hanım, İstanbul'da ikamet eden Ankaralı topçu kaymakamı Mehmet Bey'in kızıdır. "İlk Namaz" hikâyesinde de gerçek annesinin inanmış, saf ve mütevekkil bir yansıması diyebileceğimiz Müslüman bir Türk annesinin imajıyla karşılaşırız.

"Uykum yoktu, anneme bakıyordum. Yeşil başörtüsü başında, bu yarı aydınlık içinde, bir hayal gibi hareket ederek Kur'an'ını aldı ve pencerenin kenarına, geniş sedire oturarak ince ve narin sesi ile okumaya başladı. (.....) Perdelerin altından görülen dumanlı sema gittikçe aydınlanıyor, geç kalmış birkaç yıldız koyu lâcivert bir atlasa düşmüş mâî ve nadide elmaslar gibi parlıyor, mavi ışıklar saçıyordu. Annemi bir meleğe benzetiyordum. Bu hayalle melâikeleri düşünerek... Kur'an okuyan annemin şimdi etrafına toplanmaları gereken melekleri göreceğimi zannederek dalıverdim." (Ömer Seyfettin 2009:130).

Ömer Seyfettin'in zihnine nakşeden annesinin bu hayali, daha sonraları hikâyelerinde kullanacağı Müslüman-Türk kadını imgesinin oluşumuna ciddi katkılar sağlayacaktır. İlerleyen bölümlerde bu konuyu etrafıca incelemeye çalışacağız.

Çok erken denilebilecek bir yaşta (dört yaşında) mahalle mektebine gönderilir. "And" hikâyesinde bu okulu, özellikle kadın öğretmenini, alaycı bir ifadeyle (Ömer Seyfettin 2009 :28) anlatır:

"Okul bir katlı, duvarları badanasızdı. Kapıdan girilince üstü kapalı bir avlu vardı. Daha ilerisinde küçük, ağaçsız bir bahçe... Bahçenin sonunda ayakyolu, çok kocaman aptes fiçisi... Erkek çocuklarla kızlar karmakarışık otururlar, birlikte okur, birlikte oynarlardı. "Büyük Hoca" dediğimiz, kınalı, az saçlı, kambur, uzun boylu, yaşlı, bunak bir kadındı. Mavi gözleri pek sert parlar, gaga gibi iğri, sarı burnuyla, tüyleri dökülmüş hain, hasta bir çaylağa benzerdi."

Turkish Studies

Daha o yaşta kâğıt ve kaleme ilgisi vardır. Sonraları bu okuldaki eğitimden ve eğitim anlayışından memnun olmayan ailesi onu Mekteb-i Osmaniye'ye (Cunbur 1992:3) yazdırır. Bu okuldan da memnun kalmayan aile en sonunda Ömer Seyfettin'i Eyüp Sultan Askerî Baytar Rüştüyesi'ne gönderir. Burayı bitirdikten sonra Edirne Askerî İdadisi'ne gider. Bu son iki okulun onun entelektüel gelişimi üzerinde ciddi tesirleri bulunmaktadır. Ömer Seyfettin, bu sıralarda okumanın yanı sıra yazma yeteneğini de geliştirir (Mert 2004:13). Özellikle Namık Kemal'in onun üzerindeki tesiri büyüktür. Bunların dışında Abdülhak Hâmid, Recaiâde Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Halit Ziya gibi Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatçıları da okumuş ve beğenmiştir (Cunbur 1992:5). 1900 yılında Mecmuayı Edebiye'de Tevfik Fikret'in tesiriyle yazılmış şiir ve yazıları basılır (Oktürk 1984:10). Ancak, özellikle Servet-i Fünûn neslini dil anlayışlarından dolayı suçlar. "Her vakit söylerim, yine de söylerim. Eğer Fikret'le arkadaşları tabii lisanı kavrayabilselerdi, şüphesiz bizim edebî klasiklerimiz olurlardı. Çünkü asrî edebiyatın tekniğini olduğu gibi kabul etmişlerdi." (Cunbur 1992:5) Liseyi bitirdikten sonra İstanbul'a gelir ve Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'ye yazılır ve 1903 yılında bu okuldan teğmen (mülazımsani) rütbesiyle mezun olur. Kura çekerek merkezi Selanik'te bulunan III. Ordu'nun İzmir Redif Fırkasına (tümen) tayin olunur. Bu sıralarda yazdığı şiir ve hikâyeleri Selanik'te çıkmakta olan Çocuk Bahçesi ve Kadın dergilerinde yayımlanır (Cunbur 1992:7). İzmir ve havalisinde yaklaşık beş yıl görev yapan Ömer Seyfettin, İzmir'in işgali sırasında yazacağı "Yalnız Efe" hikâyesinin malzemesini bu dönemde, çevreyi haraca bağlayan Çakırcalı Efe ve benzerlerinin hayatlarından toplamaya başlar. 31 Mart Vakası'nın çıkması üzerine orduyla birlikte İstanbul'a gelir, daha sonra ordudan istifa eder. Kendisini tamamen edebiyata ve öğretmenliğe verir. 1912'de Balkan Harbi'nin çıkması üzerine ikinci defa orduya çağrılır. Komanova'da Sırplarla yapılan savaşta kuvvetlerimizin mağlup olması üzerine ordu Arnavutluk'a çekilir. Bu arada Yanya Kalesi'nin savunma işi de Ömer Seyfettin'in birliğine verilir. Uzun bir direnmeden sonra Ömer Seyfettin ve askerleri Yunanlılara esir düşerler (Oktürk 1984:12). Balkan Harbi'nin, Ömer Seyfettin'in hem kişiliği hem de hikâyelerinde yer verdiği azınlıklara bakışı üzerinde kalıcı tesirleri olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlenmeleri, Müslüman halka bakışları ve zulmedişleri, devletin acizliği ve daha da önemlisi devletin çözülüp toprak kaybetmesi gibi pek çok probleme bizzat buralarda şahit olmuştur. Türk halkı, kültürü ve Türk milliyetçiliğiyle ilgili fikirleri hep bu çözülme döneminde şekillenmiştir. 1913 yılında esirlikten kurtulur ve İstanbul'a gelir. Yazı hayatı hızlı ve verimli bir şekilde devam etmektedir, ancak savaş hali ve ekonomik sıkıntılar yüzünden sadece kalemiyle geçinemeyeceğini anlar, Kabataş Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapar. Bu görevinde ölünceye kadar kalacaktır. 1915 yılında düzenli bir hayat kurmak için evlenir. Fakat evlendiği kadın (Calibe Hanım) ile kendisi ayrı dünyaların insanlarıdır. Calibe Hanım tam bir "alafranga müptelası"dır (Cunbur 1992:14). Zaten anlaşamazlar ve iki yıl sonra boşanırlar. Bu evlilikten bir kızı olur. Arkadaşlarının ifadesine göre onun hayalindeki kadın uysal, tipik bir ev hanımı, bununla birlikte fiziksel olarak da iri yarı, etine dolgun, kalın kadındır (Cunbur 1992:13). Ömer Seyfettin'in pek çok hikâyesinde bu kadın tasviri Müslüman-Türk halkının dinî ve ahlâkî değerleriyle mücehhez bir şekilde karşımıza çıkar. Yalnız Efe'deki Kezban bu nitelikleri taşır. Evliliğindeki başarısızlık ve boşanma Ömer Seyfettin'in üzerinde tam bir yıkıma neden olur. 1920 yılında şeker hastalığından öldüğünde sadece otuz altı yaşındadır.

Bu çalışmada analitik psikolojisinin kurucusu olan Carl G. Jung'un "anima" ve "animus" kavramlarının ışığında Yalnız Efe hikâyesindeki kadın kahramanın psikolojik arka planını, sosyo-kültürel çevresini ve arketipik niteliklerini ele alacağız.

1. Anima

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Jung'un erkek ve kadın doğasını ifade etmek için kullandığı iki temel kavramdan biridir. *Anima*, erkek psikesindeki dişil unsur olarak anlaşılır. Jung'a göre bir erkeğin ruhundaki "belli belirsiz duygular, huylar, sezgiler, akıldışı olana karşı duyarlık, kişisel sevgi yetisi, doğa sevgisi, en önemli olarak da bilinçdışını algılama yetisi gibi bütün dişil psikolojik eğilimler" (Jung 2009:177) *anima*'nın varlığına birer işarettir. Jung, Sibiryaya şamanlarının kadın kılığına girerek ayin düzenlemelerini "*anima*"nın bir özelliği olarak kabul eder (Jung 2009:177). Erkek *animanın* şekillenmesi ile anne arasında sıkı bir ilişki vardır. Annenin karakteri *animayı* şekillendirir; bu durumda "eğer onu olumsuz bir biçimde algılamışsa *anima* çoğunlukla depresif tabiat, sinirlilik, sonsuz hoşnutsuzluk ve alınganlık özellikleri taşır. Ama erkek bunu aşabilirse bunlar onun erkeksiliğin güçlendirici olarak da etkiler." (Jung 2009). Ancak bunun tersi bir durumda eğer erkek bu olumsuz *anima* niteliklerine başarılı bir şekilde karşı koyamazsa hiçlik duygusu, tabiatın ve nesnelere anlamsızlaşması, hastalık, iktidarsızlık, sürekli bir korku halini yaşama gibi duygular üstün gelir. Bunun neticesi de çoğu zaman intihardır (Jung 2009:118). Erkeğin, annesiyle ilişkisi aşırı bir olumluluk hali içinde gelişmişse bunun sonucunda başka özellikler (efeminelik, acizlik, kendini kadınlara karşı savunamama gibi) ortaya çıkar. Masal ve mitolojilerde olumsuz *anima* örneklerine sıkça rastlanır. Âşık veya âşıklarına çözümlenmesi zor bilmeceler soran ya da bulunması imkânsız olan şeyleri isteyen, yapılması çok zor olan görevleri talep eden prenses tipleri *animanın* bu niteliklerini (Jung 2009:180) taşırlar. Her bir cinsiyetin kendi içinde eşit olarak bir *personası* olduğu gibi bir de *gölgesi* vardır. Aradaki fark ise, erkeğin gölgesinin başka bir erkek, kadının gölgesinin de başka bir kadın (Fordham 1994:64) olmasıdır. Bu durum bilhassa sözlü anlatı türlerinde görülür. Hikâye veya masal kahramanı bir erkeğin birdenbire rüyasında gördüğü bir kıza âşık olması, onu hayatı boyunca tanıyıp bekliyormuş duygusuna kapılması da *animanın* bu süreciyle alakalıdır (Jung 2009:180/181). *İlk bakışta âşk veya yıldırım âşkı* bunun çarpıcı örnekleridir.

Anima, bir erkeğin yaşamında yalnızca kadınlar üzerine yansıyan imajında ve yer aldığı yaratıcı etkinliklerde değil aynı zamanda fanteziler, ruh durumları, önsözler ve duygusal patlamalarda da kendini gösterir. Eski Çin metinlerinde erkeğin sabahleyin kalkarken aksi olması onun kadını ruhuna yani *animasına* (Fordham 1994:68) bağlanırdı. Jung, günlük hayattan da *anima* örneklerini gösterir. Bir erkeğin arabasını genellikle dişil bir unsur olarak görmesi, onu istekli bir biçimde yıkayıp temizlemesi bundandır.

Animanın gelişimi dört aşamada gerçekleşir. Jung, o aşamaları şu örneklerle izah eder: "İlk aşama mitolojide en belirgin olarak, saf biyolojik nitelikte olan Havva'da simgeleşmiştir. İkinci aşama örneğin Faust'un Helena'sında belirir. Bu Eros'un estetik, romantik biçimidir, cinsel unsurlarla da karışıktır. Üçüncü aşama ruhsallaştırılmış Eros olarak örneğin Bakire Meryem'de biçimlenir. Dördüncü aşama sevgiyi çoğunlukla Sapianta (bilgelik) olarak kişileştiren biçimde ortaya çıkar, çünkü bilgelik en kutsal, en saf olanı da aşabilir." (Jung 2009:186). Jung, sanat ve edebiyatta *animanın* çok farklı görünüşlerinin varlığından söz eder. "Anima, güzel bir yaratık, tanrıça, cadı, melek, cin, dilenci, kadın, orospu, yakın bir arkadaş, Amazon vb. gibi belirebilir. Edebiyatta tipik Anima figürleri: Truvalı Helen, İlahi Komedyadaki Beatrice, Don Kişot'un Dulcinea'sı vb." (Jung 2006:72) Bu çalışmada *anima* ile ilgili verilen bilgiler, *animus* kavramının daha kolay anlaşılmasını sağlamak içindir.

2. Animus

Kadınlardaki *animus* erkeklerdeki *animayı* karşılar. Kadına miras kalan erkeğin kolektif imajı, kadınların hayatları boyunca erkeklerle olan münasebetleri ve deneyimleri ve en önemlisi de içindeki erkeksi köken (Fordham 1994:69). Bu erkeksi köken, yani kadınlardaki erkeksi öge, özellikle savaş gibi toplumsal felaketlerin baş gösterdiği durumlarda kendini göstermektedir. Daha önceleri, daha çok kadınların etkinlik alanları olarak gösterilen birçok meslekte (hemşirelik,

hastabakıcılık gibi) kadınlar faaliyet gösterirken, söz konusu toplumsal felaketlerde kadınlar ön cephelerde savaşmış, erkeklerle aynı iş alanlarını paylaşmışlardır.² Mesela, Kurtuluş Savaş'ında Türk kadınlarının ön cepheye sırtlarında mermi taşımaları veya bazı şehirlerin düşmandan kurtarılması sırasında kadınların birebir düşmanla çarpışmaları Jung'un ifadesiyle *animusa*, yani *erkeksi kökene* ilişkin örneklerdir. Dünyanın pek çok bölgesinde buna örnekler bulmak mümkündür. Eski İrlanda'da, Vikingler arasında, Kafkasya'daki Abhazy'a'da veya efsanevi Amazon kadınları arasında savaşçıların varlığını biliyoruz. Daha çarpıcı örnekler II. Dünya Savaşı sırasında görülmüştür. 58.000 Sovyet kadını, Alman işgaline karşı cephede görev almıştır (William, A. Haviland vd. 2008: 453). 1950'lerde Fidel Castro'nun Küba devrimi, 1949'daki Çin Devrimi sırasında kadınlar erkeklerle beraber önemli görevler üstlenmişlerdir.

Çağımızda daha çok erkeksi aklın nitelikleri olarak görülen ticaret, politika, teknoloji ve bilimsel alanlardaki kadınların çalışmaları ve başarıları animusun bu özelliğiyle açıklanmaktadır. Buradan hareketle *anima ruhsal durumları, animus ise düşünceleri üretir*(Fordham 1994:70).

Annenin oğlan çocuğu için anima imajının ilk taşıyıcısı olması ne ise, baba da kız çocuğu için animus imajının biçimlendiricisidir. "Bu ilişkinin kızın aklında derin ve sürekli bir büyüleyici etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki, yaşamının ileri dönemlerinde bile kız kendi adına düşünmek ve hareket etmek yerine, sürekli olarak babasının ağzından konuşmakta ve işlerini babasının yaptığı bir biçimde³ yapmaktadır." (Fordham 1994:70/71).

Ömer Seyfettin'in Yalnız Efe hikâyesindeki kadın kahraman/Kezban bu duruma güzel bir örnektir. Medrese eğitiminden sonra değişik cephelerde yıllarca savaşan Yörük Hoca, yerleştiği kasabanın ve dolayısıyla Anadolu'nun içten içe değişen, çözülen durumunu görmekte, buna çok üzülmemekte, ama yaşlandığı için de elinden bir şey gelememektedir. Yörük Hoca bu nitelikleriyle Ömer Seyfettin'in değişik hikâyelerinde kullandığı tipik bir Türk insanıdır. Yörük Hoca'nın bir beklentisi vardır: Esoğlu gibilerinin cezasını verecek birinin ortaya çıkması. Ancak o da zaman zaman bu düşüncesinin tutarsızlığını sezer ki, sık sık "Ah genç olsaydım!" (Ömer Seyfettin:296) der. Hikâye metninde Yörük Hoca öldürülünceye kadar bu cümle birkaç kere tekrarlanır. "Genç olsaydın ne yapardın hoca?" diye soranlara verdiği cevap gelecekte Yalnız Efe olarak anılacak Kezban için bir kurtuluş ve mücadele alanıdır: "Dağa çıkardım!"

Jung'un sözünü ettiği ve *kızın kendi adına hareket etmesinin yerine, sürekli babasının ağzından konuşması, işlerini babasının yaptığı veya arzuladığı biçimde tamamlaması*, Yalnız Efe hikâyesinde de görülür. Yörük Hoca'nın Kezban'dan başka çocuğu yoktur. Ancak bu kaos

² Animusun kültürel anlamda günlük hayata yansıyan önemli bir örneğini antropologlar Batı Kenya'da tespit etmişlerdir. Batı Kenya'da yaşayan Nandiler arasında kadın kadına evlilik, günlük hayatın önemli bir parçasıdır. Kadın, ancak erkek çocuk doğurduğu ve kocasının soyunu devam ettirdiği zaman mirastan pay alabilir. Aksi takdirde hiçbir şekilde mirastan pay alamaz, böylece ekonomik bir güvencesi de olmaz. O zaman erkek çocuk doğurmamış kadın bu sorunları halletmek için genç bir kadınla evlenir. Maksat erkek çocuğu olmayan kadının evlendiği genç kadın vasıtasıyla erkek varisler edinmesidir. Evlenen genç kadın genellikle toplumda aşağı düzeyde, ekonomik güvencesi olmayan bir kadındır. Bu evlilikte kadın-koca, kadın eşine tıpkı bir erkek gibi davranır; onun bütün ihtiyaçlarını karşılar. Kadın-koca kadın kimliğinden uzaklaşıp erkekler gibi davranır, onlar gibi giyinir. Cinsellik dahil kadınlara özgü her şeyden el etek çeker. Geniş bilgi için bkz: *Kültürel Antropoloji*, William A. Haviland, Harald E. L. Prins, Dana Walrath, Bunny McBride. Türkçesi: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008, s. 453.

³ Umberto Eco, *Çirkinliğin Tarihi* adlı eserinde Susan Sontag'ın "Camp Üzerine Notlar" kitabından anima ve animusun cinsiyetlerdeki görünümüyle alakalı ilginç bir alıntı yapar. "Camp duyarlılığının en büyük imgelerinden biri kuşkusuz cinsiyet belirsizliğidir. Buna örnek olarak şunlar verilebilir: Rafael öncesi döneme ait şiir ve resimlerdeki baygın bakışlı, ince, kıvrımlı figürler; rölyefli lambalar ve küllüklerde sergilenen zayıf, akıcı, cinsiyetsiz bedenlerin yer aldığı Art Nouveau baskılar ve posterler, Greta Garbo'nun kusursuz güzelliğinin ardında yatan akıldan çıkmayan cinsiyet belirsizliğinin boşluğu. Bu noktada camp beğenisi, beğenin en anlaşılmanmış gerçeğine dikkatleri çeker: cinsel çekiciliğin en has biçimi (aynı şekilde cinsel zevkin en has biçimi de) kişinin cinsiyetine karşı gelmesinde yatar. *En erkeksi erkeğin güzelliği dışı tarafında yatar; en dışı kadının en güzel yanı ise erkeksi tarafında.*" Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 412. Vurgular bana ait (M. Y)

ortamında bir kız çocuğu ne yapabilir ki? Bu yüzden Yörük Hoca arada bir hayıflanır ve “Ah, şu bir erkek olsaydı!” der. Bu tür cümleler Kezban’daki *erkeksi kökeni veya animusu* hareketlendirir. Kezban babasının hayallerini gerçekleştirmeyi bir görev olarak bilir.

Animus, kadının gelişme durumuna bağlı olarak, en ilkelinden en yüce olanına değin herhangi bir erkek figürü ile kişileştirilebilir. Bu erkek figürü rüyalarda bir erkek çocuk gibi görülebilir, bazen de bir ses olarak (Fordham 1994:70) işitilir. Bunun dışında kadın, *animusun* temsil ettiği cesaret ve saldırganlığı kendi gereksinimlerini karşılayacak biçimde kullanabilirse, *animus* onu bilgiyi ve gerçeği araştırma açılarından harekete geçirebilir, *amaçlı* çalışmalara yönlendirebilir (Fordham 1994:72). Yalnız Efe hikâyesinde *animus*, toplum sağlığını, zorla da olsa, düzenlemek *amacıyla* kullanılmıştır.

3. Yalnız Efe Hikâyesi

Ömer Seyfettin tarafından “Anadolu romanı” olarak tanıtılan Yalnız Efe hikâyesi Büyük Mecmua’da beş tefrika olarak çıkmış (1919, sayı 10-14), daha sonra bilinmeyen bir sebeple tefrika sona ermiştir. Eserin geri kalan bölüm veya bölümlerinin müsveddeleri bulunmamaktadır (Kudret 1981:53). Bu da bizi, Ömer Seyfettin bir yandan hikâyeyi tefrika ederken, bir yandan da kaleme alıyordu, yönünde düşündürmektedir.

Ömer Seyfettin, diğer birçok hikâyesinde olduğu gibi bu hikâyesinin konusunu da halk kültüründen almıştır. Halk kültürü onun hikâyelerinin beslediği önemli bir kaynaktır. Yukarıda da kısmen sözünü ettiğimiz üzere konusunu, Çakırcalı Efe ve diğer eşkiyaların yaptıklarından, belki de bu insanların halk arasında efsaneye bürünmüş hayat hikâyelerinden almıştır. Yalnız Efe hikâyesinin yazılmasında Ömer Seyfettin’i; a) o dönemde Yunan destanı İliada’nın (Yeni Mecmua, 1918, sayı 45-47) ve Fin destanı Kalevala’nın (Türk Yurdu, 1918, sayı 151-158) basılmaları, b) belki de bundan da önemlisi İzmir’i Yunanların işgal etmeleridir (Kudret 54). O tarihlerde Türk aydınları arasında destanlarımızın yeniden diriltip diriltilemeyeceği konusu tartışılmaktaydı. Fakat bu tartışmanın Ömer Seyfettin üzerinde İzmir’in işgal edilmesi kadar tesir bıraktığı söylenemez. Bu sebeple Cevdet Kudret’in hikâyenin yazılış amacını açıklayan şu yorumu dikkate değerdir: “...Ömer Seyfettin, o günlerde yaşama umudunu ve savaş inancını kaybetmiş olan İstanbul’daki Türk aydın ve sanatçılarına, haksızlıklara karşı dağa çıkan kız kahraman “Yalnız Efe”nin kişiliğinde Türk halkının direnme gücünü göstermek istemiş ve İzmir’in işgali olayından tam otuz beş gün sonra, eserini hemen yayımlamağa başlamıştır.” (Kudret 55). Bundan hareketle, hikâyede Eseoğlu’nun yardımcılarının Rumlardan seçilmeleri bilinçli bir tercihtir, diyebiliriz. Eseoğlu, Ömer Seyfettin’in diğer hikâyelerinde zaman zaman karşımıza çıkan, vatan ve millet bilinci olmayan, dejenere bir tiptir. Gerçekte ise, Ömer Seyfettin’in yapmak istediği, hikâye kahramanları vasıtasıyla toplumsal sorunları işlemek, onlara dikkat çekmekti.⁴

Erkek veya kadın kahramanların haksızlıklara karşı çıkarak kendi elleriyle adaleti dağıtmaları, sadece Türk edebiyatının değil, dünya edebiyatının da çok bilinen bir motiftir. Robin Hood, Jeanne d’Arc, Köroğlu gibi kahramanlar bilinen en popüler örneklerdir.

Ömer Seyfettin’in Yalnız Efe hikâyesindeki *savaşçı kadın kahraman*ın Türk anlatı geleneğinde zengin bir geçmişi vardır. Neredeyse bütün Türk boylarının destanlarında savaşçı kadınlara örnekler bulmak mümkündür. Hakas destanlarının neredeyse tamamında başkahramanlar kadındır ve kendi halklarını düşmanlardan korumak için sürekli savaş halindedirler.⁵ Manas

⁴ Bu konuda şu çalışma önemlidir: Bilge Ercilasun: Meşrutiyet ve Edebiyat, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 17,1 (2010)57-81.

⁵Bu konuda şu çalışmalar önemlidir : Doç.Dr. Ekrem Arıkoğlu, *Hakas Destanları- 1*, Ankara,Türk Dil Kurumu Yayınları,2007.Ümmügülüm Macit, *Hakas Kahramanlık Destanlarından Han Mirgen*, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Ekrem ARIKOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (yüksek lisans tezi) 2000. Ercan Demir, *Hakas*

destanında Kanıkey, Manas'la sembolik de olsa savaştıktan sonra evlenir. Battal-nâme'de Mehpeyruz, Zeynep Hatun, (Demir vd. 2006: 103) Danişmendnâme'de Efrumiyye (Demir 2004: 93) gibi savaşçı kadın kahramanlar mevcuttur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sarı Tonlu Selcen Hatun, Banı Çiçek ve Boyu Uzun Burla Hatun savaşçı kadınlara birer örnek teşkil ederler (Gültepe 2008: 152). Bazı araştırmacılar savaşçı kadın tipinin ortaya çıkışıyla ilgili yorumlarda bulunurken, bunun sebebini daha çok atlı-göçebe hayat tarzına bağlamaktadırlar. Necati Gültepe, Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki kadın tiplerini incelerken, "...atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur. Çünkü boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hâkim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur. (.....) Neticede bu şartlar av avlayan, ata binip ok atan, erkeklerle rekabete giren, düşmanla savaşım kelle kesen kadın tipinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır." (Gültepe 2008:139). Bu yorum önemli olmakla beraber kendi içinde tek boyutludur. Sadece *göçebe hayat şartlarıyla* bir tipi izah etmek aşırı genelleyici; ama aynı zamanda *başka sebeplerin olamayacağı* noktasında da sınırlayıcıdır. Çünkü çevre tek başına kültürü belirlemez, ama bazı sınırlılıklar getirir. Jung, *anima* ve *animus* kavramlarıyla dikkatleri insanoğlunun varoluşuna çekmek istemiştir. Her iki cins de kendi varlıklarında her iki cinsin potansiyel niteliklerini bulundurmaktadır. Zaman zaman bazı hastalıkların neticesinde görülen hormonal bozukluklarda ortaya çıkan *kadınsı* veya *erkeksi* görünümleri bu şekilde izah etmek daha anlaşılır olacaktır.

Türk sözlü anlatı geleneğinde sık sık görülen, *kahramanın çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminde* veya bir *yetişkin* olarak metne dâhil edilmesi motifi Yalnız Efe hikâyesinde de görülmektedir. Mehmet Aça'nın V. Propp'tan bu motifin anlaşılmasıyla ilgili yaptığı alıntı önemlidir. "Propp, destanlarda ve masallarda görülen çabuk büyüme sürecinin kurtarıcının doğumuyla ilgili olduğunu düşünmektedir. Belirli bir misyonla dünyaya gelen bahadırın kaos ortamında dünyaya geldiğini ve doğduktan çok kısa bir süre sonra misyonunu gerçekleştirmeye giriştiğini dile getirir. Kahraman kahır ve bela sırasında doğar ve hemen yardım etmeye, ailesini ve halkını kurtarmaya başlar. Kahraman, yetişkin bir şekilde doğmaktadır; çünkü, yetişkin oğlan öbür dünyadan gelen birisidir. Kadın, yetişkin bir delikanlı doğuramayacağı için yeni bir motif ortaya çıkıyor ve çocuk hemen yetişkin bir insana dönüşüyor." (Aça 2002:161) Propp'un bu açıklaması Yalnız Efe hikâyesindeki kadın kahraman Kezban/Yalnız Efe için de geçerlidir. Balkan Harbi, arkasından Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin çözülüp yıkılması, Anadolu'nun işgaline şahit olan Ömer Seyfettin'de bir sanatçı olarak bütün bu olaylar ciddi travmalara sebep olmuştur. İstanbul ve Anadolu'nun pek çok yerinde aydınlar ve sıradan halk arasında baş gösteren umutsuzluk, vatanın elden gittiği düşüncesine karşı, her şeyin bitmediğini, bu halkın daha tükenmediğini göstermek için Ömer Seyfettin, hikâyesindeki kahramanı *yetişkin biri* olarak metne dâhil eder. Hikâyede tam olarak kaç yaşında olduğu söylenmese de onun güçlü, kuvvetli olduğu, babasına çektiği bellidir. "Kezban, dolu cezveyi ocağın önüne bıraktı. Kalktı. Küçük odanın içinde âdeta bir dev yavrusunu andırıyordu. Babası gibi çok iriydi. Elini biraz kaldırsa, isle kararmış basık tavana dokunabilecekti." (Ömer Seyfettin 2009: 293) Bu erkeksi özellik, Türk destanlarının çoğunda görülen kahramanların tasvirlerine ve yiğitlik gösterdikleri yaşa uymaktadır. Kahraman, yukarıda ifade ettiğimiz kaos ortamını düzeltecek veya değiştirecek fiziksel ve zihinsel yeteneğe sahiptir. Hikâyede geçen Eseoğlu ve benzerlerinden intikam alacak kişinin/Mehdi'nin beklenmesi,

Kahramanlık Destanlarından Altın Tayçı, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Ekrem ARIKOĞLU, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (yüksek lisans tezi) 2001. Ali İlgin, *Hakas Destanları- 2- Kara Kuzgun*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008. Metin Ergun, *Hakas Hayırcileri ve Hayırcilik Sanatı*, Milli Folklor, Cilt.3, Yıl:5. Sayı:19. Güz. 1993, s.23-27. Timur Daletov, *Huban Arış- Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı*, Ankara, Türksoy Yayınları, 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

kahramanın bir an evvel olaylara müdahale etme sürecini hızlandırır. Bunun altında yatan, aslında kötülüğün derhal cezalandırılması düşüncesidir.

Yörük Hoca'nın öldürülmesiyle, sıradan bir ev kızı olan Kezban'ın Yalnız Efe'ye dönüşmesi, yani *animusa*/erkeksi kökene ilişkin niteliklerini sergilemeye başlar. Babasının ölüsünün karşısında çok soğukkanlı davranması, ağlamaması veya köylüler kendi aralarında Yörük Hoca'nın öcünü kimin alacağı konusunda konuşurken Kezban'ın gülümsemesi, Jung'un ifadesiyle "Erkeksi köken, yani kadınlardaki erkeksi öge kadınların savaş yıllarındaki çalışmalarında oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. O zamanlar, daha önceleri erkeklere ayrılmış bulunan birçok işi, yeterli biçimde kadınların da yapabileceği ortaya çıkmıştır." (Fordham 1994:69) tesbitiyle uyuşmaktadır. Burada sadece günlük hayattaki işleri anlamamak gerekir; hikâyede görülen olağanüstü durumlarda adaleti sağlama da bu işlere dâhil edilebilir.

Adaletin olmadığı yerde kendi adalet anlayışına göre (Hikâyede bu İslâmî bir adalet anlayışıdır) adalet dağıtması halk arasında memnuniyetle karşılanır. Kimseyi dağa kaldırmama, kimseye zulmetmeme, fakirlere yardım, öksüzleri evlendirme, okulsuz köylere okula kavuşturma, mescit yaptırma gibi köyün ve çevrenin eksikliğini gidermek için silah gücünü kullanır. Ömer Seyfettin, burada uç bir örnek vasıtasıyla da olsa, bize, bir yöneticide olması gereken özelliklerin ve o yöneticinin topluma karşı görevlerinin neler olduğunu göstermektedir. Bu durumda halkın elbette Yalnız Efe'ye karşı gelmesi beklenmez. Çünkü devlet tarafından hatırlanmayan, sadece savaş ve vergilerde hatırlanan halk bu şekilde hizmet anlayışının merkezine konulmuş oluyor. Yalnız Efe'nin yaşadığı bölgedeki halk da kendilerine yapılan bu hizmetleri karşılıksız koymaz. Ağaçların kovuklarında, dallarında saklanan heybelerin sucuk, şeker gibi malzemelerle doldurulması bunun göstergesidir (Ömer Seyfettin 2009: 320-321). Hikâyenin sonunda Yalnız Efe'nin kolluk kuvvetleri tarafından sarılması ve yaylım ateşine tutulması neticesinde anlatıcı/hikâyeciye göre jandarmanın onun sadece "martiniyle geyik postu seccadesinden, yeşil namaz bezinden başka bir şey bulama"ması, halkın Yalnız Efe'yi olağanüstü bir kişiliğe büründürme düşüncesinin yansımasıdır. Burada Ömer Seyfettin, halk kültürü ürünlerini hikâye metnine ustaca yerleştirmiştir.

4. Sonuç

Hayattaki dişi ya da eril rol kişiliğimizin –persona'nın bir parçasını oluşturur. Pek çok insan için bu rol fiziksel cinsiyetleriyle belirlenmektedir. Fakat Jung da Freud, Adler ve diğerleri gibi, biseksüel bir doğaya sahip olduğumuzu hissetmiştir. Hayata bir fetus olarak başlayan insanoğlu, farklılaşmamış cinsel organlara sahiptir. Bunlar ancak zamanla ve çeşitli hormonların etkisiyle dişi ya da erkek halini almıştır. Aynı şekilde, bir bebek olarak sosyal hayata başlayan insanoğlu, sosyal açıdan tam anlamıyla ne erkek ne de dişidir. Fakat zamanla toplumsal kurallar o bebeği yavaş yavaş bir *erkek* veya bir *kıza* dönüştürür.

Bütün toplumlarda erkek ve kadınlardan beklentiler farklıdır; bunlar genellikle cinsiyet temelli, fiziksel görüntüden hareketle oluşan beklentilerdir. Günümüzün çağdaş toplumlarında dahi bu beklentilerin cinsiyetle sınırlandırılmış antropologlar çok değişik coğrafyalarda gözlemlemiştir. Kadınların hala daha şefkatli ve daha az agresif olmaları, erkeklerin ise hala güçlü ve duygusal açıdan dayanıklı olmaları beklenir. Jung'a göre bu beklentiler bizim potansiyelimizin ancak yarısını geliştirebildiğimizi gösterir.

Anima, erkeklerin kolektif bilinçdışındaki dişi yanını, *animus* ise kadınların kolektif bilinçdışındaki eril yanını temsil etmektedir. *Anima* anlık ve sezgisel davranan genç bir kız, ya da bir cadı veya toprak ana olarak kişileştirilebilir. Genellikle derin duygusallık ve hayatın gücüyle bağdaştırılır. *Animus* yaşlı, bilge bir adam, bir sihirbaz, ya da çoğu zaman birden çok erkek olarak

kişileştirilebilir ve bu figür genelde mantıklı, gerçekçi, tartışmacı ve çalışmamızda da görüldüğü üzere yeri geldiğinde savaşıdır.

Anima ya da *animus* genel anlamda kolektif bilinçdışıyla iletişim kurmamızı sağlayan arketiptir. Erkek kadında kendi yarısını, kadın erkekte kendi diğer yarısını görür. İncelediğimiz bu hikâyede Jung'un psikolojiye kazandırdığı ve erkek-kadın ruhunu başka bir açıdan, ama derinlemesine anlamamızı sağlayan bu kavramın (*animus*) hikâyeye kahramanının davranışlarına başarılı bir şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Türk edebiyatının sözlü ve yazılı ürünlerinin modern psikolojinin verileriyle incelenmesi bize insanımızın aşkın dünyasını, kolektif bilinçdışını anlamamıza büyük kolaylıklar getirecektir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri" **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, Haz: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ali Duymaz, Ötüken Yayınları. İstanbul 2002.
- Battal-nâme (Eski Türkiye Türkçesi)**, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Necati Demir, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Hece Yayınları. Ankara 2006.
- ERCİLASUN, Bilge: Meşrutiyet ve Edebiyat, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 2010.
- CUNBUR, Dr. Müjgan, **Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1992.
- Danışmendname**, Hazırlayan: Doç. Dr. Necati Demir, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ECO, Umberto, **Çirkinliğin Tarihi**, Doğan Kitap İstanbul 2009.
- FORDHAM, Frieda, **Jung Psikolojisi**, Türkçesi: Aslan YALÇINER, Say Yayınları. İstanbul 1994.
- GÜLTEPE, Necati, **Türk Kadın Tarihine Giriş, Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.
- JUNG, Carl. Gustav, **Analitik Psikoloji**, Çeviren: Ender Gürol, Payel Yayınevi, İstanbul 2006.
- JUNG, C. G., **İnsan ve Sembolleri**, Çeviren: Ali Nahit Babaoğlu, Okuyan-us Yayınları. İstanbul 2009.
- KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman-2**, Varlık Yayınları, İstanbul 1981.
- WILLIAM A. Haviland, , Harald E. L. Prins, DANA Walrath, Bunny McBride. **Kültürel Antropoloji**: Türkçesi: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları. İstanbul 2008.
- MERT, Necati, **Ömer Seyfettin, İslamcı, Milliyetçi ve Modernist Bir Yazar**, Kaknüs Yayınları. İstanbul 2004.
- OKTÜRK, Şerif, **Ömer Seyfettin, Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Gökşin Yayınları 1984.
- Ömer Seyfettin, Seçme Hikâyeler**, Tuna Yayınları, Konya 2009.